

TAMÁSI ERZSÉBET

A családon belüli erőszakról – csendesebb, szentségtörő módon¹

Minden, amit teszünk, a túlélés és a szaporodás körül forog. Tiltakozhatunk a biologizálás ellen, kikérhetjük magunknak a leegyszerűsítést, gyárthatunk látványos elméleteket a civilizáció mindenhatóságáról, de ritka kegyelmi állapotunkban, amikor képesek vagyunk pillanatnyi érdekek, pusztító indulatok nélkül, nem személyes okból felháborodni, azért pontosan tudjuk, hogy személyes és társadalmi életünk agresszióink és szexualitásunk kordában tartását célozza. Nem volt ez másként régen, és nincs másként ma sem.

A bölcs etológusok szerint jó jel, hogy semmivel nem lettünk erőszakosabbak, csak sokkal érzékenyebbé váltunk saját agresszióink iránt. Nagyon is helyénvaló tehát, ha mindenfajta erőszakosság ellen nyilvános kampányt folytatunk, ha civil szervezetek, mozgalmak fognak össze állami hivatalokkal a gyermekek médiabeli megerőszakolása ellen, ha napirenden a futballhuliganizmus, az iskolai erőszak, és az sem baj, ha hangos kampány indul a családon belüli erőszak megfékezésére. A mozgalmak természete már csak ilyen: célratörő, figyelemfelkeltő, a maga módján segítőkész, a nyilvánosság erejét felhasználó, a drámái túlzásoktól sem visszariadó.

A gond ott kezdődik, ha mindennek tudományos köntöst adunk, ha el akarjuk hitetni, hogy csak és egyedül a mi módszerünk az üdvözítő, ha nem mérjük fel módszereink hatását és hatékonyságát. Ha tudományos érveket, vizsgálatok adatait egyoldalúan, mozgalmi célok szerint citálunk, ha buzgó segíteni vágyásunkkal akarva-akaratlanul megtevesztünk, hiú reményeket ébresztünk, majd tehetetlenségünkben mindenkire mutogatva magára hagyjuk védenceinket.

A 2002 őszén indult, családon belüli erőszak ellenes, kétségkívül jó szándékú kampány nem érte el célját. Tárgyalóasztalhoz nem sokszor ültek a megoldásért tenni képes felek, annál többet szerepeltek viszont a médiákban, legtöbbször a szokott egy-két arc a képernyők előtt, biztosították közönségüket együttérzésükről és megnyugtattak mindenkit, a legjobb kezekben a megoldás. Voltak konferenciák ugyanazokkal ugyan-

¹ Szerkesztőségünk tisztában van azzal, hogy szerzőnk felháborodása olykor túlzó és indokolatlan, írásának tanulságait azonban fontosnak tartjuk.

azoknak, de készült tervezet, javaslat, még álviták is voltak és alakult természetesen bizottság is. A kampány szervezői a hivatalokat okolják, de „mit lehessen tenni”, van másik téma, ma a gyermekbántalmazás a régi-új kampánycél. A hivatal sem rekedt meg a családon belüli erőszaknál, már a társadalmi egyenlőtlenség megoldásának más szintjein szárnyal. A hivatalok jól jöttek ki a dologból, volt publicitás, mindenki láthatta, milyen kemény munka folyik, a mozgalom emberei is megérdemelték a népszerűséget.² Csak arról nem értesülünk, mi történik most a családi nyomorúságukat nyilvánosság elé táró emberekkel és családjukkal.

A családon belüli erőszak természetesen a mindennapokban nem szünetel. A kampány sikertelensége nemcsak mozgalmi, családpolitikai médiakudarc, de úgy tűnik, szakmai, sőt a tudományos tehetetlenség tükre is. Időszerű lenne a tanulságokat minden szinten elemezni.

A bűncselekmény: a bántalmazás

„A családon belüli erőszak testi vagy lelki bántalmazás az elkövetővel közeli vagy bensőséges kapcsolatban álló vagy állott személy ellen... az erőszak minden esetben, bárki ellen irányul is, a hatalmi, uralmi pozícióban agresszor ember megnyilvánulása azok ellen, akik neki valamilyen oknál fogva ki vannak szolgáltatva”³ – írja a Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen Kiemelkedően Közhasznú Egyesület kézikönyve, amely ideológiai alapját adta az őszi kampánynak. A mozgalom célja az azonnali bántalmazás azonnali beszüntetése volt, valamint az, hogy a világ fejlettebb országaihoz hasonlóan nálunk is büntetendő legyen a családon belüli bántalmazás, szigorodjanak a büntetési tételek, a rendőrséget kötelezzék a mérlegelés nélküli intézkedésre, és kerüljön bevezetésre az ún. távolságtartás intézménye, amely a bántalmazót meghatározott időre kiltja áldozatai köréből. Nyilvánvalóan mindez jogi kérdés, eredményessége a végrehajthatóságától, nemcsak a szándéktól függ. Nem kell ahhoz jogi műveltség, hogy nyilvánvaló legyen: egy jogszabály léte önmagában vajmi keveset jelent, és kérdés, milyen elrettentő hatást lehet remélni. Eltávolítható-e a verekedő a családból, mennyi időre, és hányszor? Mi a mérce: hány pofon és milyen nagyságrendű bántalmazás? Ki és hogyan bizonyíthatja a történések sorrendjét? Mire képes a rendőrség? És ha minden simán működik, az agresszor azonnal elkapva, tette napnál világosabb, áll a bíróság előtt, majd börtönbe kerül – meddig tartható fogva a

² A parlamenti képviselők által benyújtott törvényjavaslatot sem a minisztériumok, sem a bíróság, de az ügyészség sem támogatta. A 2003. február 9-i Nap-kele adásban Gönczöl Katalin és Bócz Endre az Igazságügyi Minisztérium képviselőjében azzal indokolták az önálló jogszabály elutasítását, hogy a jelenleg érvényben lévő büntető szabályokat csak végre kell hajtani, ám a jog egyébként sem alkalmas társadalmi problémák megoldására. Ranschburg Jenő – ki tudja hányadszor – a megoldási javaslatok egyoldalúságára figyelmeztetett. Lévai Katalin nem tartotta sikertelennek a kampányt, s február végére ígerte minisztériumának stratégiai tervezetét.

³ Miért marad? A családon belüli erőszak: a feleség- és gyermekbántalmazás. Hogyan segíthetünk? NaNE Egyesület, 1999. 6. o.

visszaeső? Amíg meg nem bánja, be nem látja vétkeit? Akkor majd visszafogadható? Ha mégsem, hová költözik? Ki ad munkát a börtöntölteléknek? Mi történik a gyerekeivel, meddig nem láthatja őket? És ha majd újra apának számít, mit mond nekik? A kérdések sora folytatható, s mögöttük családok sorsa dől el. A jogi szankcionálást szorgalmazók jogos kérdése: akkor egyáltalán ne tegyünk semmit? A törvényi szabályozás nyilvánvalóan formális dolog, nem árt, ha van. De ettől remélni akár csak a bűncselekmény, a bántalmazás tartós megszűnését, alighanem reménytelen. A világ nyugati felében, ahol múltja van a hasonló törvényi szabályozásnak, alig csökkent a családon belüli erőszak, nem is beszélve a bizonyítás körüli problémákról, de saját házunk táján maradva: a házasságon belüli erőszak büntethetősége sem növelte a bejelentések számát.⁴

Az alapképlet: nők és gyermekek az áldozatok, a férfiak az agresszorok

A családon belüli erőszak fogalmán nemcsak nálunk, de mindenütt a világon leginkább a nők és a gyermekek bántalmazását érti a jobbra magát feministának nevező mozgalom és szemlélet.⁵ A feminista mozgalmak értelemszerűen az áldozatok oldaláról közelítenek, a hangsúlyt a családban zajló fizikai és szexuális erőszakra helyezik, amelyet a kiszolgáltatott, fizikailag gyengébb anyák, feleségek és gyermekeik ellen magukból kivetkezett férfiak, apák, udvarlók követnek el.

A családon belüli erőszak így leszűkül a feleségbántalmazásra, a gyerekek ellen elkövetett abúzusokra, a „férfi az elkövető és áldozata a nő” sztereotípiájára.

Miközben ádáz harcot hirdetnek az előítéletesség, a tévhitek és a nemi szerepek rossz, avítt beidegződései ellen, úgy tűnik, újraépítik a gyenge nő–erős férfi nem kevéssé idejét múlt képletét. Mindezek mellett az annyit kárhozottat kettős standardot éltetik. Eddig ugyanis amit szabad volt a férfiaknak, az tiltott volt a nőknek – gondoljunk a szüzesség, a kezdeményezés, a hűség és más szexualitással kapcsolatos írott és íratlan szabályokra. Ma megfordulni látszik a helyzet.⁶ A nők pozitív diszkri-

⁴ A kérdés körüli jogi problémákról Kovács Gyula: Az erőszakos közösülés bizonyítási problémái az 1997. évi LXXIII. törvény módosítását követően. *Belügyi Szemle*, 2000/4–5. A statisztikai adatokat a Tájékoztató a bűnözésről, 2001. év BM Informatikai Főosztálya és a Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya kiadványában követhetjük; 1997 és 2001 között az erőszakos közösülés bűncselekmények száma 14,7 százalékkal csökkent. (25. o.)

⁵ A családon belüli erőszak kérdésének tudományos szintű vizsgálata kétség kívül a hetvenes évek feminista kutatóinak érdeme. A tengernyi irodalomból a magyar szerzők által is használt Del Martin: *Battered Wives*. Pocket Books, N. Y., 1976 és Leonore Walker: *The Battered Woman*. Harper and Row, N. Y., 1982, friss összefoglalást és bibliográfiát ad Sandra Walklate: *Gender, Crime and Criminal Justice*. Willan Publishing, 2001. Az első magyar feminista megközelítésű munka Morvai Krisztina: *Terror a családban* (Kossuth, 1998) monográfiája a feleségbántalmazás és a jog alcímet viseli.

⁶ A fordulat valójában nem biztos, hogy a társadalmilag és egyénileg is kívánt egyenjogúság irányában zajlik. Elég, ha Szilágyi Gyula: *Tiszántúli Emánuel* (Magyar Könyvklub, 2001) című szociográfiáját elolvassuk, de mindezt tudományosan is megalapozza

minációról beszélnek, ha a gyereket az anyánál tartják egészségesnek elhelyezni, mert a férfi apaságra alkalmatlan, ám a közös lakásra és gyermektartásra igényt tartanak. Ugyanakkor, ha a házasságon kívül vagy belül született gyerekről az apa nem akar gondoskodni, az a nők számára igazolás a gonosz férfiről.⁷ A csonka család, az apa nélkül felnövő gyerekek hátrányairól szóló írások a férfi felelősségét hivatottak hangsúlyozni, miközben a válás kezdeményezői döntő többségében a nők. Könyvtárhelyi írás született az apa nélkül felnövekvő fiúk machóizmusának újratermeléséről, de alig esik szó az apa nélkül felnőtt lányok hátrányairól.⁸ A feleséggyilkos férfiak vadállatok, a férjgyilkos nők hosszú szenvedésüket hirtelen felindulásban, önvédelemből követték el. A bántalmazó férfiak direkt ütnek nyolc napon belül gyógyuló sebeket a nőkön, a verbális erőszak is csak a férfiak módszere, a nők csak azzal védekeznek, amivel tudnak.⁹ A nő magatartását, öltözékét felemlíteni, őt közreműködő, provokáló áldozatnak minősíteni főben járó bűn, de természetes provokáció férfiáldozatról beszélni. Nincs az a feminista kutató és mozgalmi ember, aki ne kérné ki a nők biológiai másságára való hivatkozást, ha az nem előnyös a nők számára. Ugyanis ha csecsemőgyilkosságról van szó, teljesen természetes a szülés utáni tudatállapot figyelembevétele, a női bűnözésre is magyarázat lehet a premensturációs szindróma. A prostitúció „szemét férfiak–kiszolgáltatót utcalányok” szlogenjéről ne is szóljunk. Nem lenne haszontalan egyszer tudományosan is számba venni a nemek közötti ma létező kettős standardok mibenlétét.

Szó sincs arról, hogy bárki is tagadná általában a férfiak fizikai fölényét, általában a férfi dominancia társadalmi és egyéni preferáltságát, általában a férfikéztől származó, utoljára elcsattanó pofon gyakoriságát, mint ahogyan a fizikai és szexuális erőszak bárkire vonatkozó megengedhetetlenségét, sőt törvényi büntetését sem. Előbb azonban körültekintően vizsgálni, tudományos módszerekkel kutatni, elemezni kell a családon belüli erőszak minden aspektusát, sőt elsősorban a család intézményét, megkeresni az okokat, bemutatni és megérteni, még akkor is, ha kiderülhet: az áldozat is elkövető, és az agresszor is áldozat. Nem hirtelen felindulásból, nem külső kibicként, tanácsadóként, jó barátokként, segítőként harcot hirdetni az agresszorok – értsd alatta férfiak – ellen, mindig csak az egyik felet meghallgatva, vizsgálva. Feltéve, ha nem rövid távú, ám túl nagy eredménnyel nem kecsegtető jogszabályt, talmi médiafigyelmet, kutatási megbízatásokat szeretnénk, hanem tartós hatást, erőszak-

Tóth László: A szexuális gyakorlat alakulása Magyarországon 1991-ben és 1996-ban című tanulmánya In: Tóth L. (szerk.): A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény 2. Új Mandátum Könyvkiadó, 1998.

⁷ Minden családon belüli erőszakkal foglalkozó kutatónak nemre és ideológiai beállítottságára való tekintet és főként indulatok nélkül ajánlatos (újra) olvasnia Hernádi Miklós: Amit a férfiaknak tudnia kell a házasságról és a törvényszerű alulmaradásról (Artemis Kiadó, 1990), valamint uő: Családbomlás az ezredfordulón (Akadémiai Kiadó, 2001) című munkáit. Nem haszontalan ugyanis, ha férfi szempontú megközelítésben is vizsgáljuk a nemek kapcsolatát.

⁸ Bereczkei Tamás–Csanaky Pál: A szocializáció evolúciós pályái: az apa nélkül felnövekvő kamaszok és felnőttek viselkedésének fejlődése. In: Pléh–Csányi–Bereczkei (szerk.): Lélek és evolúció. Osiris, 2001.

⁹ Miért marad? NaNE, 1999, 6–7. o.

mentes családi környezetet, anélkül, hogy lépten-nyomon olyan emberi viszonyokba avatkoznánk, amelyeket amióta világ a világ, kiismerni nem voltunk képesek.

Zárt ajtók mögé

A családban zajló történések soha sem egyoldalúak, és főként nem egyirányúak, még egy problémamentes család tagjainak napi kapcsolatrendszere is nehezen értelmezhető a kívülről számára, hát még a diszfunkciós családé. Tagadhatatlan ugyanis, hogy addig a pillanatig, amikor elcsattan az első házastársi pofon, már egy hosszabb konfliktussal terhelt időszak telt el. Teljesen jogos és vitán felüli, hogy semmilyen emberi kapcsolatban nincs helye erőszaknak. A kérdés nem is az, hogy büntessük, vagy sem, hanem hogy hogyan csökkenthetjük, előzhetjük meg, mégpedig a legkevesebb beavatkozással. A család és főként a párkapcsolat vagy a gyermeknevelés mikéntje a legtöbb ember számára a magánszférát, az intim szférát jelenti. Sem szexuális életét, sem gyermeknevelési módszereit, sem lelki-testi bánatait nem kívánja külső, kérértlen tanácsadók, segítők számára nyilvánossá tenni. Ehhez minden segítséget meg is kap a társadalmi intézményektől, a jogtól is. Gondolhatunk itt a szexlapok, a prostitúció, a gyermekpornográfia szabályozására, tiltására, de akár a hatalmas felháborodásra is, amely a valóság show-k szexuális jeleneteit, trágárságát, vagyis a magánélet nyilvános kukkolását nehezíti. Rendkívül nehéz tehát, ha a privátszféra történéseibe, ráadásul két, történetileg és társadalmilag is erősen szabályozott jelenségébe, a szexualitás és az agresszió találkozásakor beavatkozzunk. Honnan és ki meri venni a bátorságot, hogy ítélkezzen, állást foglaljon, amikor az erőszak okait keresi a párkapcsolatban?

A feleségbántalmazás mint családi erőszak

A magyar vizsgálatok nemigen tekintenek vissza nagy múltra a családon belüli erőszak esetében. Különösen nem a házastársak közöttiekre. Nem mintha a család kutatások nem tértek volna ki a családi konfliktusok elemzésében a bántalmazásra, de célzott kutatásokat nem végeztek.¹⁰ A korai kriminológiai vizsgálatok is leginkább a szexuális erőszak elkövetőire koncentráltak, és nem különült el a családon belüli és kívüli erőszak sem.¹¹ Az első női bűnözéssel foglalkozó monográfia a nők által elköve-

¹⁰ Manapság is tanulságos olvasmánya lehetne a kérdés kutatóinak Cseh-Szombathy László: A házastársi konfliktusok szociológiája (Gondolat, 1985) című könyve. Nem igazán a házastársi tettlegességről szóló rövidke kis részre gondolok, amely magyar kutatások hiányában azokat a jobbára angol nyelvű feminista munkákat idézi, amelyekre a mai magyar kutatók is alapozzák véleményüket (Del Martin, Donna M. Moore). Sokkal inkább a házassági konfliktus kezelés nemi eltéréseinek elemzésére érdemes figyelni (im. 133–135. o.)

¹¹ Rózsa János: Szexuális bűnözés. KJK. 1977; Merényi Kálmán: A szexuális erőszak. KJK., 1987; egyik munka sem tárgyalja a házastársak közötti erőszakot.

tett emberöléseket vizsgálva mutatta be, hogy szinte minden társadalom, ország statisztikája szerint a nők emberölési cselekményei döntően férfiakra vonatkoznak, mégpedig férjeikre, szeretőikre és gyerekeikre. Az akkori szakirodalom szerint azonban ezeknek a bűncselekményeknek a férj-élettárs a provokatív áldozata, a nőket pedig válságbűnözőknek nevezték.¹²

Két esetleíró kísérlettel eltekintve a családon belüli erőszak Morvai Krisztina¹³ *Terror a családban* című könyvével került a nyilvánosság elé. A maga nemében Magyarországon úttörőnek számító kiadvány provokatív, szándékoltan indulatos, és koncentráltan a női áldozatokkal foglalkozott. Az elkövető férfiről csak mint agresszorról esik szó, ő akkor kerül a képbe, amikor részegen, féltékenyen, durván-otrombán üt, öl, gyereket kínoz, asszonyt elüldöz. A hosszú szenvedést megtorló férjgyilkos nő pedig védekezett, nem tűrt tovább. A kérdés megoldásának kulcsát a szerző foglalkozásának megfelelően a jogszabályokban véli megjelteni, bár számtalan tanáccsal is szolgál a bántalmazott nők számára. A házastársát szoktassa le az alkoholról, kérjen pszichoterápiás kezelést, hívja a civil szervezeteket, keressen szállást, ossza be a pénzét, és jó néhány praktikus tanács a hirtelen bekövetkezett erőszak ellen. A könyv hatása tagadhatatlan főként az értelmiségre és az ő közvetítésükkel a közvéleményre. Nem kevés támogatást jelentett a kis létszámú, ám annál erőteljesebb civil szervezetre, a NaNE-ra nézve. Említett kiadványuk, amely kézikönyvként szolgál a feleség és gyermekbántalmazás ellen, 1999-ben íródott és tulajdonképpen megismétli mindazt a tudnivalót, amelyet Morvai Krisztina könyvében korábban kifejtett. A kiindulás itt is, „a bántalmazót férfinak tételezzük, az áldozatot pedig nőnek. A világ különböző pontjain – köztük Magyarországon is – végzett statisztikai felmérésekből kiderül, hogy az esetek mintegy 96 százalékában férfi az elkövető és nő az áldozat. A fennmaradó 5 százalékban a bántalmazó heteroszexuális vagy meleg kapcsolatban élő nő vagy meleg kapcsolatban élő férfi.”¹⁴ A kiadvány felsorolja és meghatározza ugyan, hogy mit ért a családon belüli erőszakon, ami sokkal tágabb az idézet megfogalmazásnál, de csak és egyedül női és gyermek áldozatokról beszél. A gyakorta emlegetett lelki erőszak, úgy tűnik, csak a nőket érinti, mintha soha nő a párját nem pocskondiázta volna, hacsak nem önvédelemből...¹⁵

Ugyancsak 1999-ben jelent meg a téma szakmai körökben manapság leggyakrabban hivatkozott feldolgozása, Tóth Olga *Erőszak a családban* című tanulmánya, amely a szociológia módszerével élt.¹⁶ A vizsgálat ez esetben is a fizikai erőszakot vizsgálta, természetesen a kutató itt is csak férfi elkövetőkre talált. A megkérdezettek döntő többsége nő, általában

12 Raskó Gabriella: *Női bűnözés*. KJK, 1978. 361–363. o.

13 Morvai: *im.*

14 *Miért marad?* NaNE: *im.* 5. o.

15 *Uo.* 19. o.

16 Tóth Olga: *Erőszak a családban*. TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok 12. Bp. 1999. A teljességhez tartozik, hogy a magyar családon belüli erőszakról Morvai K. és Tóth O. írásainak összefoglalása alapján Parti Katalin angolul készített előadást, megismételve a két szerző véleményét. Katalin Parti: *Domestic Violence in Hungary*. *Acta Juridica Hungarica*, 42. Nos 3–4, 2001.

maguk is érintettek, áldozatok. Az elkövetőket az ő elbeszéléseikből ismerjük meg, vagy hallomásból vett történetek és vélemények adják a hiteles eredményt. Lévai Katalin más megközelítést javasolt. Véleménye szerint „a feminista szerzők – teoretikusok és gyakorlati szakemberek egyaránt – hajlamosak beszélni abba a csapdába, amelyből alighogy ki-keveredtek. Egyetlen optikán keresztül, csupán a nő szempontjából vizsgálják a változásokat, ahelyett hogy a két nem egymáshoz való viszonyán keresztül vizsgálnának.”¹⁷

Erőszak a gyermek ellen – gyermekbántalmazás

A családon belüli erőszak kétségkívül ártatlan, vétlen áldozatai a gyerekek. A vizsgálatok külön ágát képezik, az utóbbi években meglelt jelentős számú és magas színvonalú munkák említése is megtölt egy könyvtárat.¹⁸ Védelmük jogi, szociális, osztársadalmi szinten folyik, jól rosszul, sok-sok kívánnivalót hagyva maga után. Talán egyetlen tanulságot jó lenne időben megszívlelni: semmiféle jó cél sem jogosít fel senkit, hogy hozzácsapja, felhasználja a gyerekek elleni erőszakot saját igaza megtámogatására. Sem anyának, sem apának, sem politikusnak, de kutatónak sem.

Márpedig egyetlen említett, a családon belüli erőszakkal foglalkozó munka sem sorolja az újszülött gyilkosságot a családon belüli erőszak körébe, azt is mondhatom, meg sem említik. Drámai felhívások sem kísérik ma már az eseteket, pedig minden második héten megöl valahol a szülőanyja egy csecsemőt.¹⁹ A mentségek között, mégpedig a jog számára is akceptálható enyhítések²⁰ között ott találjuk a nő speciális mentális állapotát, a szülésből adódó biológiai okozatot, a különleges élethelyzetet és természetesen az elmaradhatatlan férfi partnert, aki magára hagyta, nehéz helyzetében nem támogatta, sőt ellenezte, amellyel kikényszerítette a csecsemő elpusztítását.²¹

17 Lévai Katalin: A nő szerint a világ. *Osiris*, 2001. 81. o. „Ha a világot fekete és fehér figurákra osztjuk, nem jutunk közelebb az igazsághoz. Számháborút sem érdemes folytatni azzal érvelve, hogy mennyivel több férfi követ el erőszakot.” Uo. 134. o.

18 Nincs itt helye, hogy hivatkozások bizonygassák a tájékozottságot. Az olvasók alapismereteket megtudhatnak a következő munkákból: Kerecsi Klára: *A védtelen gyermek*. KJK, 1995. Lakner Zoltán (szerk.): *Gyermekbántalmazás I-II*. Kalandt Kiadó 1997, és Virágh György: *A szexuális erőszak áldozata*. PhD értekezés, Miskolc, 2001.

19 A legteljesebb összeggést Cseres Judit: *Eltékozott újszülöttek* (BM Kiadó, 2000) című monográfiája adja. Tartalmában nem tesz hozzá, de más megoldási javaslatokat sorol Herczogh Mária (szerk.): *Ne hagyjuk őket magukra!* (Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, 2001) munkája.

20 A különleges elbírálásról már 1975-ben vitatkoztak kriminológusok és jogászok. Bakóczy Antal (A gyermekölés kodifikációs problémái. *Jogtudományi Közöny*, 1975, augusztus) felsorolja a privilegizálás melletti és elleni érveket. Az emberölés minősített esetének 1998 óta számító újszülött ölés jogi vitája ma sem csendesült. Ld. Kovács Gyula: *Az újszülött megölése*. *Belügyi Szemle*, 2001/1. sz. és Sinku Pál: *A család és a gyermek büntetőjogi védelme*. HVG Órac, 2000. és Varga Zoltán bírő figyelemre méltó írása a gyakorlat tapasztalatait összegzi (Gondolatok az újszülött megölésének bűncselekményéről. *Magyar Jog*, 2002/11.). Úgy tűnik, hogy a csecsemőgyilkosságok társadalmi, gazdasági, erkölcsi és kulturális okainak megszüntetéséről vallott jogalkotói felfogás idő előtinek bizonyult.

Nincs említés arról sem, hogy – a világon szinte mindenütt – a női gyilkosok férjük-élettársuk után gyereküket ölik meg leggyakrabban, s arról sem esik szó, hogy a legtöbb pofont is a nőktől, az anyjuktól kapják a gyerekek. Gondolom, az már nem is meglepő, hogy a nők ráadásul fiú gyereküket sokkal gyakrabban ütik meg, mint a kislányt.²²

A növekvő számú gyermeköngyilkosság mögött is igen gyakran húzódik meg a szülői szigortól, a rossz osztályzat várható családi reakciójától való félelem.²³

Naponta megesik a legjobb családokban is, hogy a hároméves kislányok kezelhetetlenül agresszívek, nem tudnak társaságban viselkedni, lehülyézik az útjukba akadó felnőtteket, a papa jámbor, a családvédők ideálja, s a kis rosszaságokban csak a mama nem érzékeli saját elfojtott agresszióját. A családon belüli erőszak ugyanis itt is elkezdődhet...²⁴

Szülőgyilkosok

Csoda-e hát, ha az anya és apa vitája-veszekedése a gyerekeken csapódik le? Ha az erőszak, mégpedig a kölcsönös erőszak légkörében növekedő gyerek a szülőkhöz hasonlóan reagál? Miért is lepődünk meg annyira, ha a kisfiú vagy a kislány kést kap a kezébe és leszúrja az apját? Miből gondoljuk, hogy a brutális apa provokálta ki a tettet és nem jelentett semmit az anyai állásfoglalásra kényszerítés, a gyerek fel- és kihasználása? Beszélhetünk etikai szabályokról, ha éppen azok, akiknek betartani kellene, nyilvános szereplésük érdekében semmibe veszik azokat.²⁵ Érdekli-e ma a médiát és a civil szervezőket, jogászokat, akik nyilvánosság elé segítették a nevelőapja megölését vállaló kis Kittyt, mi van most vele és édesanyjával? Vajon mennyit használtak-ártottak neki és jövőendő családjának?

Nem szokás az idős családtagok elleni erőszakról e témakörben vizsgálódnunk, családhoz tartozásuk leginkább „használhatóságukkal” függ össze, áldozattá válásuk és a család kapcsolatáról nem ismerek tudományos igényű munkát.²⁶

21 „Vajon miért nem mozdult a jogalkotás és gyakorlás abba az irányba, hogy egyáltalán felvetődön annak a kérdése, ki a meggyilkolt csecsemő apja, és mennyi felelősség hárul rá? Miért kell tökéletesen egyedül végigszenvedni és megbűnhődni az anyának a bírósági procedúra folyamatát és az ítélethozatal által meghatározott hosszú évekig tartó büntetést?” – teszi fel a kérdést Rákár Natália (Az újszülöttgyilkosságokkal kapcsolatos legfontosabb kérdések. In: Herczogh (szerk.): im. 40. o.

22 Raskó: im. 407. o.

23 Temesváry Beáta: Az öngyilkosság és az agresszió néhány pszichiátriai vetülete. *Belügyi Szemle*, 2001/1. sz.

24 Szinte egyetlen olyan szakíró sincs, aki a családban zajló agresszivitást ne tartaná követési mintának. Csakhogy nem pusztán a férfiak, az apa agressziója tanulható, hanem az anyáé is. (Egyetlen összefoglalót említenék: Hárdi István (szerk.). *Az agresszió világa*. *Medicina*, 2000, 213. o.

25 Elvek és iránymutatás a gyermekkorúak médiabeli szerepeltetésére – az UNICEF által összeállított etikai szabályok. In: Herczogh Mária (szerk.): *A gyermekekkel szembeni szexuális visszaélésekről*. *Család, Gyermek Ifjúság* könyvek, 2002. 86–89. o.

26 Az egyetlen magyar munka sem tér ki az idősek és a család kapcsolatának kérdésére. Sárkány I.: *Az időskor viktimológiája*. BM Kiadó, 1999.

Bántalmazott férfiak

Gyűjthetnénk még tényeket, adatokat arról, hogy a nők semmivel sem kevésbé erőszakosak, semmivel sem kevésbé ártatlanok a férfiaknál. Ezt a tételt nem tagadják a legradikálisabb feministák sem. Tagadják viszont, hogy a családi erőszakban a nők is aktívan részt vesznek, pedig a rendőri jelentések verekedésekről szólnak és nem „férfi ver nőt” eseményekről. A családi erőszakot 90 százalékban a hatóságoknak nők jelentik be, az információk nővédő civil szervezetektől származnak, így aligha várható el, hogy a nők önmagukra nézve hátrányosan nyilatkozzanak. A jelenetek azonban alighanem két agresszív ember között zajlottak, csak nem mérjük, mert nincs látható nyoma a verbális erőszaknak, a naponta porig alázott, emberi méltóságától szóban megfosztott férfi sebeinek. A tanulmányok²⁷, amelyek a világ nyugati felén készültek, már évek óta figyelmeztetnek, hogy az első ütést nem a férfiak adják, hanem a nők, a nők pofozkodnak többet, gyakrabban. A férfit pedig arra nevelték az anyák, hogy nőt nem bántunk, a nőt meg kell védeni, egy jól nevelt úriember udvarias és lovagias, ráadásul ismeri fizikai erejét. A „gyengébbet nem bántunk” éppúgy érvényes nevelési elv, mint „az asszony verve jó”, egy másik kulturális síkon. A férfiaknak szégyen, ha nőekkel verekednek – ezt még a legkriminálisabb akciófilm szerzője is tudja –, ki várhatná el, hogy rendőrhöz forduljanak és statisztikai adatok legyenek? Egy férfi nem ülhet a kamerák elé és nem sírhatja el, hogy évek óta megalázzák, vasalót vágnak hozzá, üveget törnek szét a fején, impotens, tehetségtelen senkinek hordják le, nap mint nap, pedig mindez éppúgy megtörténik, mint az ellenkezője. A nő, ha így tesz, magáénak tudhatja a közvélemény teljes támogatását, az áldozatnak kijáró részvétet. Ha férfi vallana bánatáról, pipogya papucs, férfiatlan lekvár... még a legradikálisabb feminista szemében sem vonzó jelenség. Mindezekről bárki olvashat az interneten

²⁷ Magyarországon teljesen hihetetlennek, sőt ellenségesnek tűnhet, ha bárki azt hangsúlyozza, hogy a családon belüli erőszak elleni fellépés nem azonos a nővédelemmel, a feleségbántalmazással. A feminista mozgalmaknak köszönhetően mindenütt a világon központi kérdéssé vált a családon belüli erőszak. Talán megkockáztathatnánk ezúttal, hogy nem járjuk be ugyanazt a kálváriát, és halmozunk kudarcot kudarcra. Nevezetesen: a családnak minden tagjára vonatkozó ismeretek birtokában készíthetünk csak hatékony „stratégákat”, jogszabályokat. A férfiak szerepéről a családi konfliktusokban legalább annyi szakember szól, mint a nőkéiről. (E. A. Stanko–T. Newburn: *Just Boys Doing Business?* Routledge, London, N.Y. 1996, D.Thomas: *Not Guilty: The Case in Defence of Men.* William Morrow and C., N.Y., 1993, Ph. W. Cook: *Abused Men.* Praeger, Westport, Connecticut, London, 1997, és még sorolhatnám.) A legfrissebb magyar tanulmány is kitér a férfiak problémájára a családon belüli erőszak kérdésében, igaz megint csak a „nők jók” oldalról. „A párkapcsolatok korunkban meglehetősen ellentmondásosak. Az egyenjogúsítási folyamat nem a nő feladatának megkönnyítésében, a hagyományos szerepmoделlek átalakításában, hanem a férfias magatartási szabályok átvételében nyilvánul meg, mely görbe tükröt tart az emancipáció elé. Egyenlőbb a munkamegosztás, de hibás férfiszerep van kialakulóban. Egyfelől nincs alkalmas szerepmoделl, másfelől pedig a médiumok sarkított, túlzottan férfias viselkedést sugallnak – mindkét nem számára.” Parti Katalin: *Ügyészség, rendőrség, gyámhatóság – érintkezési pontok, problémák, hiányosságok a családon belüli erőszak kezelésében.* *Ügyészek Lapja*, 2002/5. sz.

egyre szaporodó, névtelen, bántalmazott amerikai férfiak panaszlapja-
in...²⁸

Konklúzió

Meggyőződésem, hogy a családi erőszak csökkentéséhez – mert megszüntetését célul tűzni legalább akkora tévedés, mint kiirtani az emberből az erőszakot – meg kell szüntetni az egyoldalú tudományos vizsgálódást. A kutatások eredményeit használni kell, és nem a saját céljaikhoz igazítaniuk a mozgalmaknak, civil szervezeteknek. És mielőtt a közvélemény és az érintettek elhinnék, beleélnék magukat az egyik oldal áldozat a másik fél briganti sztereotip és igen káros szerepébe, abba kell hagyni a közvélemény szóban és írásban történő mozgatóját, lázítását.

Néhány dolgot pedig ajánlatos újragondolni.

Attól, hogy a nők bántalmazása jelenik meg a statisztikákban, a rendőrségi jelentésekben, a bírósági ítéletekben, attól még az erőszak kölcsönös lehet.

Jól hangzik, hogy a patriarchális, férfielnyomó társadalom él és virul, a férfidominancia minden jelenségben megnyilvánul, de úgy tűnik, az elnyomókkal együtt végnapjait éli, igencsak rohamosan pusztul. Kriminológiai közhely, hogy a deviáns viselkedési formák, a bűnözés, az öngyilkosság, az alkohol- és drogfüggőség, a stressz a férfiakat sokkal intenzívebben érinti. Nem is szólva a betegségekről és az élet hosszáról.

Felülvizsgálendő állítás, hogy a nőket még mindig megadó, kedves, ápolásra termett, mindent eltűrő „kiszolgáltatottaknak” neveljük, miközben erős, győztes, harcos, védő-eltartó, érzelmeiket nem mutogató férfiakat faragunk.

Milyenek is az áldozatok? Nem ostobák, éppúgy akadnak köztük tanulatlan, mint tanult nők, saját bevallásuk szerint nem kényszerítette őket senki a párjukhoz, szerelemből házasodtak és többnyire szerelemből szültek gyereket. Milyenek az agresszorok? Korántsem ostoba bunkók, korlátolt alkoholisták. Éppúgy lehetnek magasan iskolázott értelmiségiek. Szerelem kötötte őket párjukhoz és többnyire büszkék voltak az elsőszülöttjükre.

Minden kutató és segítő szakember megegyezik abban, hogy valami nagyon elromlott ezekben a családokban. Az ok számtalan, majdnem annyiféle, mint a szereplők maguk. A kutatók szerint a bántalmazás a patriarchális férfiszerep-elvárás és megfelelésen túl az érzelmi elhidegülés, a féltékenység, az alkohol szerepe, a beteljesületlen elvárások-csalódottság, és talán legelső a sorrendben a rossz, megromlott anyagi helyzet, és az, hogy mindkét fél munkanélküliségre kényszerült. És természetesen a millió apró, csak és egyedül a résztvevőkre jellemző és általuk gyakorolt játszmák, amelyeknek feltérképezése még a képzett terapeuták számára is nehéz. Mindebbe kívülről beleszólni, rendőrt, jogot, civil szervezetet mozgósítani nem kis felelősség. Ráadásul mindez a teljes egyol-

²⁸ Magyarországon a vizsgálódás még csak a próbálkozás szintjén mozog. Néhány lelkes joghallgató közreműködésével interjúk, bírósági anyagok segítségével térképezzük fel a családban zajló erőszak férfi résztvevőinek helyzetét.

dalúság, csak az egyik fél meghallgatása, kezelése, biztatása révén bizony veszélyes játszma.

Azok a tragikus sorsú, bántalmazott nők, akik ország-világ előtt ki-tárták bánatukat, támogatást, szolidaritást érezve a hátuk mögött, szentül hihetik: hibás a másik fél, és eltávolítása minden bajukra orvosság. Jó lenne figyelmeztetni őket arra, hogy a nyilvánosság kétélű fegyver, a tv-felvételek után egyedül kell visszatérni abba a környezetbe, ahol esetleg másként ismerik őket, ahol a gyerekeknek iskolába kell járniuk, barátot szerezniük és elviselniük a családról szóló pletykákat is, és talán a mama sem akar egy életre egyedül maradni...

Vajon miként reagálnak a kampányra a férfiak? Mérhetetlen csendben vannak, azok is, akik soha, tán még gondolatban sem bántották a családtagjaikat. A „patriarchális elnyomók”, tartok tőle, aggódnak egy kicsit. Soha senki sem szereti magát a negatív hős szerepében látni. Azt hallani, hogy a családbeli konfliktusokért csak és egyedül ők, a férfiak felelnek, minden bajnak ők a forrásai, aligha szolidaritásra mozgósító üzenet. Különösen akkor nem, ha a NaNE kézikönyv szerint „a nők elleni erőszak csakis akkor szüntethető meg, ha elég sok férfi és nő gondolja úgy, hogy helytelen és tarthatatlan.”²⁹ Az az egy szem magyar férfi, aki mozgalmat hirdetett a nők elleni erőszak ellen, aligha számíthat tömeges támogatásra és vélhetően nem a férfisovinizmus miatt.³⁰

Végül pedig a mozgalmat, a kampányokat, a politikát el kell választani a tudományos kutatásoktól.

Már csak azért is, mert jó lenne tudni, hogy hol, kinél és nem utolsó sorban miért is kampányolunk, tüntetünk, felvonulunk. Nem mindegy, hogy nőket, gyerekeket, külön-külön vagy együtt, családként védelme-zünk, mihez érzünk jogosultságot és mit tartunk kötelezőnek. Tartok tőle, hogy sokkal inkább munkahelyekért, minden nő és férfi, emberhez méltó egzisztenciájáért kellene tüntetni, és nem pusztán jogszabályokért. Amíg a mozgalom vezetői megengedhetik maguknak az elfogultságot, az érzelmek kinyilvánítását, addig a kutató nem döntheti el, kinek drukkol. Ha csak nem ítélezésre, és nem tényfeltárássra, az okok bemutatására szerződött, kínos helyzetbe kerülhet. Rajta kéri számon a segítséget, s kénytelen nyilvánosan színt vallani, bejelentve, hogy kis kutató csoport-jához ne forduljanak a bántalmazottak segítségért, inkább a sokat kár-hoztatott rendőrséghez...

A családon belüli erőszak nem az első pofonnal kezdődik, bárki is adja. A történet nem ér véget az agresszor eltávolításával, bárki is ő. A megoldáshoz közelebb visz, ha tudjuk, mi volt előtte és mi lehet utána.

29 Miért marad? NaNE: im. 5. o.

30 „Több mint három évvel ezelőtt volt itt egy nagyon megnyerő férfi, divatos kifejezéssel élve »new man« Svédországból, egy olyan férfimozgalmár, aki a hagyományos nemi szerepek újragondolását tartja feladatának... Ez nyugaton jelentős mozgalommá nőtte ki magát, és ez a férfi itt Magyarországon is tervezgette ilyen mozgalom létrehozását. Akkoriban készült vele egy rádióinterjú, ami után egy nagyon helyes óvóbácsi jelentkezett, mondván, hogy akkor majd ő elkezdi a hazai szervezést. A dolog igazán vígjátékba illő, mert azóta körülbelül félévente felhív és megkérdezi, hogy mi újság a férfimozgalommal. Erre azt szoktam neki válaszolni, hogy azóta nem alakítottam egyet sem. Minden esetre sok sikert kívánok neki ehhez.” „Fiúk egymás közt” – interjú Morvai Krisztinával. Szoc.reál, 2001/5. szám (www.szocrealnet.hu/otodik/morvai.htm).